

УДК 341. 4. 64

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.41>

ДОПУСТИМІСТЬ ОЗБРОЄНЬ У СВІТЛІ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ТА ПРАКТИКИ ДЕРЖАВ

Карвацька С.Б.,

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0001-9948-4866*

Іванюк Р.В.,

*доктор філософії (Phd) з міжнародного права,
асистент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
ORCID: 0000-0002-3459-3428*

Строїч М.І.,

*асистентка кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
ORCID: 0000-0003-0328-2851*

Карвацька С.Б., Іванюк Р.В., Строїч М.І. Допустимість озброєнь у світлі рішень Міжнародного Суду ООН та практики держав.

Проаналізовано, що у сучасному міжнародному праві питання правомірності озброєнь постає як динамічна система критеріїв, яка конкретизується завдяки взаємодії судової практики та практики держав. Визначальний методологічний вплив у цьому процесі має МС ООН, адже саме в його рішеннях відбувається осмислення та систематизація фундаментальних засад міжнародного гуманітарного права – принципів розрізнення, пропорційності, заборони спричинення надмірних страждань і військової необхідності – як універсальних орієнтирів оцінки правомірності застосування будь-яких засобів ведення війни.

Доведено, що допустимість озброєнь охоплює як перевірку відповідності використання конкретних видів зброї міжнародно-правовим приписам, так і визначення юридичних наслідків їх застосування з точки зору міжнародної відповідальності держав. Консультативні висновки та рішення МС ООН у поєднанні з узагальненою державною практикою сприяють поступовому формуванню загальних стандартів правових обмежень у сфері озброєнь. Аналіз юриспруденції МС ООН свідчить, що Суд концентрується на виробленні універсальних критеріїв їх застосування, що забезпечує нормативну адаптивність в умовах стрімкого технологічного розвитку, коли інноваційні засоби ураження з'являються швидше, ніж укладаються відповідні міжнародні договори.

Установлено, що судовою практика та державна поведінка засвідчують трансформацію підходів до оцінки озброєнь – від формального дозволу на їх використання до комплексного аналізу крізь призму міжнародного гуманітарного права та стандартів прав людини, що підсилює адаптивність права до технологічних змін та практики держав. У підсумку наголошено, що для України, з огляду на досвід участі у збройному конфлікті та міжнародних судових провадженнях, системне осмислення стандартів допустимості озброєнь має стратегічне значення як у площині притягнення до відповідальності за порушення, так і в контексті формування оборонної політики відповідно до вимог міжнародного права.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, збройні конфлікти, допустимість озброєнь, новітні види зброї, використання ядерної зброї, рішення МС ООН, державна практика, міжнародні зобов'язання.

Karvatska S.B., Ivanyuk R.V., Stroich M.I. Admissibility of armaments in light of the decisions of the International Court of Justice and state practice.

It has been analysed that in contemporary international law, the issue of the legality of weapons arises as a dynamic system of criteria, the content of which is specified through the interaction of judicial practice and state practice. The UN Security Council has a decisive methodological influence in this process, since it is in its decisions that the fundamental principles of international humanitarian law – the principles of distinction, proportionality, prohibition of excessive suffering and military necessity

– are understood and systematised as universal guidelines for assessing the legality of the use of any means of warfare.

It has been proven that the permissibility of weapons covers both the verification of the compliance of the use of specific types of weapons with international legal requirements and the determination of the legal consequences of their use from the point of view of international responsibility of states. The advisory opinions and decisions of the ICJ, combined with generalised state practice, contribute to the gradual formation of common standards for legal restrictions in the field of weapons. An analysis of the jurisprudence of the UN ICJ shows that the Court focuses on developing universal criteria for their application, which ensures regulatory adaptability in the context of rapid technological development, when innovative means of destruction appear faster than the relevant international treaties are concluded.

It has been established that judicial practice and state behaviour testify to a transformation in approaches to the assessment of weapons – from formal permission for their use to a comprehensive analysis through the prism of international humanitarian law and human rights standards. In conclusion, it is emphasised that for Ukraine, given its experience of participation in armed conflict and international court proceedings, a systematic understanding of the standards of admissibility of weapons is of strategic importance both in terms of bringing to justice those responsible for violations and in the context of shaping defence policy in accordance with the requirements of international law.

Key words: international law, international humanitarian law, armed conflicts, permissibility of weapons, new types of weapons, use of nuclear weapons, ICJ decisions, state practice, international obligations.

Постановка проблеми. Проблематика допустимості озброєнь набуває в умовах триваючих міжнародних збройних конфліктів та зростання кількості спорів, що прямо або опосередковано стосуються засобів і методів ведення війни. Консультативні висновки та рішення МС ООН, зокрема щодо загальних принципів застосування сили та дотримання гуманітарних стандартів, дедалі частіше використовуються як орієнтир для національних судів, міжнародних трибуналів і правотворчих процесів. Водночас практика держав демонструє неоднорідність у підходах до тлумачення допустимості певних видів озброєнь, що створює ризики фрагментації міжнародно-правових стандартів. В умовах, коли не всі держави є учасниками спеціалізованих конвенцій, саме практика МС ООН може виступати інтегруючим чинником, здатним забезпечити уніфіковане тлумачення базових обмежень щодо застосування засобів ураження. Однак питання про те, наскільки рішення Суду впливають на формування *opinio juris* та трансформацію поведінки держав, залишається недостатньо дослідженим.

Для України зазначена проблематика має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки питання правомірності застосування певних видів озброєнь безпосередньо пов'язане із забезпеченням захисту цивільного населення, документуванням порушень міжнародного гуманітарного права та формуванням правових позицій у міжнародних судових інституціях. У цьому зв'язку науковий аналіз рішень МС ООН у поєднанні з дослідженням державної практики сприятиме поглибленню аргументаційної бази у справах, що стосуються відповідальності за порушення норм права збройних конфліктів. Отже, дослідження допустимості озброєнь у світлі рішень МС ООН та практики держав є актуальним з огляду на необхідність систематизації сучасних міжнародно-правових підходів, виявлення тенденцій їх розвитку та формування концептуально цілісної моделі оцінки правомірності застосування засобів ураження в умовах збройних конфліктів XXI століття. Питання правомірності використання озброєнь у сучасному міжнародному праві й надалі залишається однією з найбільш дискусійних, що зумовлено появою інноваційних видів зброї, еволюцією природи збройних конфліктів та переглядом державами власних безпекових стратегій.

Мета статті полягає у критичному аналізі підходів МС ООН щодо допустимості озброєнь у світлі сучасних збройних конфліктів, з урахуванням появи новітніх видів зброї та практики держав, з метою виявлення прогалин у міжнародно-правовому регулюванні, оцінки відповідності таких озброєнь принципам міжнародного права та визначення тенденцій формування звичаєвих норм у цій сфері.

Стан опрацювання проблематики. Проблема допустимості озброєнь у міжнародному праві представлена як у доктринальних дослідженнях, так і в узагальненнях судової практики, передовсім МС ООН. Проблематика міжнародно-правової оцінки ядерної зброї та її співвідношення з нормами міжнародного гуманітарного права і права прав людини знайшла відображення у працях зарубіжних дослідників. Зокрема, К. Кейсі-Маслен (Casey-Maslen) здійснив комплексний аналіз положень Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та механізмів його реалізації. Значення Консультативного висновку МС ООН щодо законності загрози або застосування ядерної зброї для

розвитку міжнародного права досліджується у роботах Л. С. Ліма (Lima). Окремі аспекти взаємозв'язку права на життя, екологічних стандартів та загроз, пов'язаних із застосуванням зброї масового знищення, відображені у Загальному коментарі № 36 Комітету ООН з прав людини та сучасних наукових публікаціях вітчизняних авторів – І.О. Леся, Р.Г. Меликова, О.В. Плотнікова, О.О. Сурілової, Т.С. Ківалової, Т.Ю. Федчук.

Виклад основного матеріалу. Ще з 2014 року «Україна знаходиться в стані міжнародного збройного конфлікту, викликаного агресією російської федерації, і незважаючи на численні порушення з боку агресора, Україна прагне до повного дотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо ведення війни» [1, с. 151]. Але стрімка трансформація характеру сучасних збройних конфліктів, поява новітніх видів озброєнь і технологій подвійного призначення зумовлюють необхідність переосмислення критеріїв допустимості застосування засобів ураження в міжнародному праві. Одним із фундаментальних актів, що визначив сучасну парадигму оцінки правомірності озброєнь, став Консультативний висновок МС ООН щодо законності погрози або застосування ядерної зброї (1996 р.) [2]. У ньому Суд дійшов висновку, що використання ядерної зброї загалом несумісне з приписами міжнародного гуманітарного права, зокрема з принципами розрізнення, пропорційності та недопущення завдання надмірних страждань. Водночас Суд не сформулював однозначної позиції про її безумовну заборону за обставин крайньої самооборони, коли під загрозою опиняється саме існування держави [3]. Суд не дійшов висновку про існування універсальної та безумовної заборони ядерної зброї в міжнародному праві. Водночас він наголосив на застосовності до неї загальних принципів міжнародного гуманітарного права, зокрема вимог розрізнення, пропорційності та заборони завдання надмірних страждань. У підсумку Суд фактично окреслив нормативні межі оцінки допустимості конкретного виду озброєння без проголошення його абсолютної законності чи незаконності. Висновок 1996 року став своєрідним «сканом» стану міжнародного права щодо ядерної зброї на відповідному етапі його розвитку та водночас вплинув на подальшу еволюцію правових підходів у сфері контролю над озброєннями [4]. Як наголошує І.О. Лесь, «навіть якщо застосування ядерної зброї обмежене, немає гарантії, що несприятливі погодні умови або технічні помилки не призведуть до порушення територіальних законів нейтральних держав - ці дві заборони дають нам підстави зробити висновок, що будь-яке застосування ядерної зброї буде порушенням позитивного міжнародного права» [5].

Консультативний висновок МС ООН щодо ядерної зброї став важливою віхою у формуванні підходів до допустимості озброєнь у міжнародному праві – він продемонстрував, що оцінка правомірності конкретного виду зброї ґрунтується не лише на наявності спеціальної договірної заборони, а й на відповідності загальним принципам міжнародного гуманітарного права, які зберігають універсальний характер і поширюються на всі засоби ведення війни незалежно від рівня їх технологічної складності. Судом було підкреслено, що погроза або використання ядерної зброї є протиправними у разі їх невідповідності пункту 4 статті 2 Статуту ООН або невиконання критеріїв статті 51 щодо здійснення права на самооборону; у такий спосіб Суд підтвердив універсальний характер заборони сили та її поширення на ядерні засоби ураження. Консультативний висновок 1996 року набув компромісного змісту: для держав із ядерним статусом він виглядав надмірно обмежувальним, тоді як багато інших країн висловили невдоволення відсутністю прямого визнання повної заборони ядерної зброї.

З 1996 року не відбулося істотних змін у основних правилах щодо застосування сили в міжнародному праві. Застосування ядерної зброї може розглядатися лише за умови, що держава зазнала попереднього ядерного збройного нападу. У рішенні у справі «Демократична Республіка Конго проти Уганди» (2005 р.) МС ООН підкреслив, що навіть реалізація права на самооборону не звільняє державу від обов'язку дотримуватися критеріїв необхідності та пропорційності [6]. Цей підхід має безпосереднє значення для оцінки правомірності сучасних видів озброєнь, зокрема високо-точної зброї та безпілотних систем, у застосуванні яких вирішальними стають точність ураження та співмірність завданої шкоди поставленій військовій меті. Водночас статус новітніх технологій – автономних бойових систем, кіберзасобів і рішень на основі штучного інтелекту – залишається предметом дискусій. Частина держав допускає їх використання за умови збереження ефективного людського контролю, інші ж виступають за превентивні обмеження або повну заборону, посиляючись на ризики недотримання гуманітарних принципів [7].

На основі судової та державної практики можна виокремити низку базових принципів, що визначають допустимість озброєнь у сучасному міжнародному праві: 1) Принцип розрізнення – заборона використання зброї, яка не може розрізняти між військовими цілями та цивільним населенням; 2) Принцип пропорційності – обмеження застосування сили лише тією мірою, яка необхідна для досягнення законної військової мети; 3) Принцип заборони надмірних страждань – заборона зброї, що спричиняє зайві або невинуваті страждання солдатам чи цивільним; 4) Принцип еко-

логічної безпеки – неприпустимість використання зброї, що завдає широкомасштабної та довготривалої шкоди навколишньому середовищу; 5) Принцип прав людини – недопустимість використання зброї, яка порушує фундаментальні права, гарантовані міжнародними договорами, включно з правом на життя. МС ООН у своїй практиці наголошує, що навіть у стані війни держави не звільняються від дотримання загальнолюдських принципів гуманності. Таким чином, допустимість озброєнь набуває не лише техніко-правового, а й етичного виміру, що закріплює тенденцію гуманізації міжнародного права.

Із 22 січня 2021 року набрав чинності Договір про заборону ядерної зброї (TPNW), учасниками якого стали 73 держави. Додатковий протокол I покладає на держави обов'язок перевіряти нові зразки озброєння, засоби й методи ведення війни на відповідність міжнародним зобов'язанням. Згідно зі статтею 36, під час дослідження, розробки, закупівлі чи прийняття на озброєння держава має з'ясувати, чи не буде їх застосування забороненим у всіх або окремих ситуаціях відповідно до Протоколу чи інших норм міжнародного права. Отже, навіть держави повинні оцінювати законність своїх засобів ведення війни, виходячи з принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (*pacta sunt servanda*) [8]. Протокол не розкриває змісту понять «зброя», «засоби» і «методи ведення війни», що зумовило різні підходи до їх тлумачення. У сучасних дискусіях автономні бойові системи можуть розглядатися як зброя, засіб або поєднання обох. Йдеться про недопущення застосування озброєнь, які за своєю суттю є несумісними з нормами міжнародного права незалежно від обставин їх використання, а також про встановлення правових обмежень щодо тих видів зброї, використання яких може призвести до порушення міжнародно-правових вимог у певних ситуаціях.

Право воюючих сторін обирати засоби та методи ведення війни не є необмеженим. Міжнародне право обмежує цей вибір різними способами. З одного боку, воно загалом забороняє озброєння, методи та засоби ведення війни, які можуть заподіяти певні види шкоди [9]. З іншого боку, воно забороняє та обмежує використання конкретного озброєння, засобів та методів ведення війни. Однак не викликає сумнівів, що держави повинні забезпечити, щоб застосування сили в збройному конфлікті відповідало відповідним нормам міжнародного права [9], включаючи будь-які обмеження, що застосовуються до вибору зброї, засобів і методів ведення війни [8].

Чимало держав підкреслюють необхідність здійснення національних оглядів з метою перевірки відповідності автономних системи озброєння чинним міжнародно-правовим зобов'язанням, встановленим обмеженням або заборонам [8]. Окремі держави, які не підтримують ідею ухвалення нового юридично обов'язкового міжнародно-правового інструмента щодо автономних систем озброєння, обґрунтовуючи це тим, що наявні норми міжнародного гуманітарного права вже забезпечують належне правове регулювання їх застосування [10].

Процес здійснення правової оцінки нових зразків озброєння виступає механізмом запобігання можливим порушенням норм міжнародного права, які можуть виникнути у зв'язку з розробленням, виробництвом або застосуванням певних видів зброї. Але «хоча неможливість точно визначити характер і особливості застосування ще неіснуючих систем створює додаткову складність їх правової оцінки, вона має відштовхуватися від базових принципів МГП» [8]. Однак у цій сфері постають щонайменше дві проблеми. По-перше, обмежена публічність державної практики зумовлює брак ясності щодо конкретних процедур і критеріїв проведення таких експертиз. По-друге, новітні технологічні характеристики, що забезпечують автономність функціонування, можуть поставити під сумнів достатність і ефективність наявних механізмів правової оцінки [11, с. 788]. Варто погодитися з позицією дослідників, що «масштабна війна в Україні, що почалася в 2022 році, засвідчує, що розвиток міжнародно-правової думки не встигає за розвитком військових технологій» [12, с. 621]. МГП повинно діяти на випередження – «на основі оцінки загроз слід розробити механізми захисту громадян – учасників бойових дій та цивільного населення, а також навколишнього природного середовища через забезпечення інформаційної безпеки, що передбачатиме обмеження засобів та методів ведення кібервійни» [13, с. 230].

Висновки. Отже, у сучасному міжнародному праві питання правомірності озброєнь постає як динамічна система критеріїв, зміст яких конкретизується завдяки взаємодії судової практики та практики держав. Допустимість озброєнь охоплює як перевірку відповідності використання конкретних видів зброї міжнародно-правовим приписам, так і визначення юридичних наслідків їх застосування з точки зору міжнародної відповідальності держав. Консультативні висновки та рішення МС ООН у поєднанні з узагальненою державною практикою сприяють поступовому формуванню загальних стандартів правових обмежень у сфері озброєнь.

Визначальний методологічний вплив у цьому процесі має МС ООН, адже саме в його рішеннях відбувається осмислення та систематизація фундаментальних засад міжнародного гуманітарного права – принципів розрізнення, пропорційності, заборони спричинення надмірних страждань і військової необхідності – як універсальних орієнтирів оцінки правомірності застосування будь-яких

засобів ведення війни. Аналіз юриспруденції МС ООН свідчить про його обережність у встановленні закритих переліків дозволених чи заборонених видів зброї, натомість Суд концентрується на виробленні універсальних критеріїв їх застосування. Такий підхід забезпечує нормативну адаптивність в умовах стрімкого технологічного розвитку, коли інноваційні засоби ураження з'являються швидше, ніж укладаються відповідні міжнародні договори. Водночас це підсилює роль національних механізмів правової оцінки нових озброєнь і значення практики держав як інструментів конкретизації загальних норм. Судова практика та державна поведінка засвідчують трансформацію підходів до оцінки озброєнь – від формального дозволу на їх використання до комплексного аналізу крізь призму міжнародного гуманітарного права та стандартів прав людини.

Для України, з огляду на досвід участі у збройному конфлікті та міжнародних судових провадженнях, системне осмислення стандартів допустимості озброєнь має стратегічне значення як у площині притягнення до відповідальності за порушення, так і в контексті формування оборонної політики відповідно до вимог міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Плотніков О.В. Формування правового режиму заборони касетних боєприпасів в міжнародному праві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Випуск 6 (59). С. 151-154. DOI: <https://doi.org/10.32782/ryuv.v6.2024.28>.
2. I.C.J. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. Advisory Opinion. Reports, 1996.
3. Casey-Maslen S. Treaty on the non-proliferation of nuclear weapons: a commentary. Oxford: Oxford University, 2019.
4. Лесь І.О. Правомірність застосування ядерної зброї у міжнародному праві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія Право. Випуск 79: частина 2. С. 334-339. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.52>.
5. I.C.J. Reports. Case concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, 2005.
6. Lucas Carlos Lima. 30 years of the Advisory Opinion on the Legality of Nuclear Weapons: eppur si muove. *Revista Brasileira de Política Internacional*. 2025. URL: <https://doi.org/10.1590/0034-7329202500104>.
7. Copeland Damian, Liivoja Rain, Sanders Lauren. The Utility of Weapons Reviews in Addressing Concerns Raised by Autonomous Weapon Systems Open Access. *Journal of Conflict and Security Law*. 2023. Volume 28. Issue 2. P. 285–316. URL: <https://doi.org/10.1093/jcsl/krac035>.
8. ICRC. International Committee of the Red Cross. (n 11) 4.
9. I.C.J. Reports. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). 2017.
10. Australia. Lethal Autonomous Weapons Systems: National Commentary. Geneva: UNODA, 2020. URL: <https://documents.unoda.org/wp-content/uploads/2020/08/20200820-Australia.pdf/>
11. Федчук Т.Ю. Контроль дотримання норм міжнародного гуманітарного права при використанні зброї керованої штучним інтелектом. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 785-791. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.129>.
12. Меликов Р.Г. Застосування автономних систем озброєння під час російсько-української війни: нові виклики міжнародному гуманітарному праву. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 619-622. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/145>.
13. Сурілова О.О., Ківалова Т.С. Обмеження засобів та методів ведення війни в системі сучасного міжнародного права. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 227-232. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.34>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 2.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації: 3.04.2026